

УДК 37.013

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15\(33\)-556-564](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15(33)-556-564)

Швецова Ірина Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови у судноводінні, Херсонська державна морська академія, просп. Ушакова, 20, м. Херсон, 73003, тел.: (066) 077-43-39, <https://orcid.org/0000-0002-6801-5204>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З НАВІГАЦІЇ І УПРАВЛІННЯ МОРСЬКИМИ СУДНАМИ

Анотація. У статті обґрунтовано, що лідерська компетентність відіграє важливу роль у створенні ефективної команди, досягненні організаційних, особистісних та професійних цілей і потреб у масштабах професійного середовища. Обґрунтовано, що виконання організаційних і командних завдань забезпечується високим рівнем комунікативних умінь лідера, глибокими знаннями законів міжособистісного спілкування, а досягнення спільних цілей є показниками лідерської компетентності. На основі проведеного дослідження визначено, що важливо інтегрувати позааудиторну діяльність у формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами. Визначено, що організація позааудиторної роботи має бути включена в систему роботи викладачів різних дисциплін. Міждисциплінарний підхід до цієї форми роботи матиме ефективний вплив на розвиток мотиваційної сфери студентів, розширення їхнього світогляду та підвищення рівня знань. У статті представлено особливості інтеграції позааудиторної діяльності в систему формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами: організація позааудиторної діяльності спрямована на професійну орієнтацію майбутніх фахівців; стимулювання встановлення психологічного клімату в групі і сприяння подоланню психологічних бар'єрів; забезпечення розвитку мотивації до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами з урахуванням інтересів і особливостей майбутньої професії. У статті обґрунтовано, що ефективними формами роботи, що забезпечують формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами, є тренінгові технології, квест-технології, додаткові спецкурси з розвитку лідерства, організація наукових спільнот, лідерські дослідження, семінари, лідерські вебінари, майстер-класи тощо. Ефективними методами розвитку лідерства є: соціально-психологічні тренінги, ситуаційне моделювання, рольові ігри, мозкові штурми.

Ключові слова: лідерська компетентність, комунікативні уміння, майбутні фахівці з навігації і управління морськими суднами, позааудиторна діяльність, інтеграція позааудиторної діяльності.

Shvetsova Iryna Viktorivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the English Language Department for Deck Officers, Kherson State Maritime Academy, 20 Ushakova Ave., tel.: (066) 077-43-39, <https://orcid.org/0000-0002-6801-5204>.

INTEGRATION OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN THE PROCESS OF FORMING THE LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN NAVIGATION AND SHIP HANDLING

Abstract. The article substantiates that leadership competence plays an important role in creating an effective team, achieving organisational, personal and professional goals and needs on the scale of the professional environment. It is substantiated that the fulfilment of organisational and team tasks is ensured by a high level of communication skills of the leader, deep knowledge of the laws of interpersonal communication, and the achievement of common goals are indicators of leadership competence. On the basis of the study, it is determined that it is important to integrate extracurricular activities into the formation of leadership competence of future specialists in navigation and ship handling. It has been concluded that the organisation of extracurricular activities should be included in the system of work of teachers of different disciplines. An interdisciplinary approach to this form of work will have an effective impact on the development of students' motivational sphere, broadening their outlook and improving their knowledge. The article presents the peculiarities of integrating extracurricular activities into the system of forming the leadership competence of future specialists in navigation and ship handling: organisation of extracurricular activities is aimed at professional orientation of future specialists; stimulating the establishment of a psychological climate in the group and facilitating the overcoming of psychological barriers; ensuring the development of motivation for the formation of communicative competence of future specialists in navigation and ship handling, taking into account the interests and characteristics of the future profession. The article substantiates that effective forms of work that ensure the formation of leadership competence of future specialists in navigation and ship handling are training technologies, quest technologies, additional special courses on leadership development, organisation of scientific communities, leadership research, seminars, leadership webinars, master classes, etc. Effective methods of leadership development include: social and psychological training, situational modelling, role-playing games, and brainstorming sessions.

Keywords: leadership competence, communication skills, future specialists in navigation and ship handling, extracurricular activities, integration of extracurricular activities.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції виникає потреба у підготовці висококваліфікованих кадрів, здатних керувати командою, створювати культуру командної роботи та демонструвати високий рівень готовності до виконання професійних завдань, тобто брати на себе лідерську роль. Професійна діяльність майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами вимагає наявності лідерських якостей, тобто комплексу навичок, необхідних для ефективної взаємодії в умовах командної роботи. Врахування індивідуально-психологічних особливостей членів екіпажу, а також національних особливостей та вміння демонструвати поведінку, спрямовану на співробітництво, є особливо важливим для майбутніх фахівців судноплавства і потребує ефективної підготовки під час навчання у морських навчальних закладах. У цій статті пропонуються шляхи розвитку лідерської компетенції через інтеграцію позааудиторних заходів. Така діяльність є надзвичайно важливою у формуванні лідерської компетентності через професіоналізацію всіх освітніх впливів, а здобувачі освіти отримують практичний досвід за умови її правильної організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування лідерських якостей досліджують О. Беспарточна, О. Керекеша-Попова, С. Нестуля, Т. Поясок; компетентнісний підхід в освіті та проблематика формування професійних компетентностей майбутніх фахівців різних галузей стало предметом дослідження Н. Бібік, О. Овчарук, В. Хатмахер; основні положення теорії лідерства висвітлено у працях Р. Дафт, Дж. Хантер, Х. Оуен.

Професійний та особистісний розвиток лідерів відбувається насамперед під час освітнього процесу в закладах вищої освіти. Інтеграція позааудиторної діяльності сприяє формуванню лідерської компетентності майбутніх фахівців морської галузі. Існує чимало наукових праць, присвячених дослідженню позааудиторної роботи. Як обов'язкову організаційну форму освітнього процесу у своїх працях обґрунтовують: О. Бігич, М. Донченко, Н. Майєр, Д. Руснак, В. Коваль.

Важливість процесу формування лідерських якостей під час професійної підготовки майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами у закладах вищої освіти та недостатня теоретична розробленість цієї проблеми в науково-педагогічній літературі, зумовлюють актуальність існуючої потреби в удосконаленні системи професійної підготовки комунікативних лідерів.

Мета статті – розкрити роль та можливості інтеграції позааудиторної роботи у процес формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами.

Виклад основного матеріалу. Управління людськими ресурсами передбачає володіння необхідними лідерськими навичками, уміння спілкуватися, уміння пом'якшувати конфлікти завдяки своєму характерному стилю керівництва, втілення цінностей і цілей на практиці. У цьому контексті лідерство означає прийняття відповідальності, серйозне ставлення до людей та їхніх потреб.

Соланж Хамрін, Катрін Йоханссон та Джоді Л. С. Янг у своїх дослідженнях обґрунтували важливість формування відносин співпраці між лідером та командою, зазначивши, зокрема, що чутливість та діалог сприяють покращенню командної взаємодії [1]. Дослідники Тіна Вехман та Хелена Кантанен стверджують, що лідерам потрібні багатовимірні навички, які включають оволодіння різними комунікативними ролями та одночасне виконання функцій організатора, фасилітатора, мотиватора та помічника. Це вимагає емоційної та соціальної чутливості, гнучкості та адаптивності до різних учасників і ситуацій [2]. У своєму дослідженні О. Сушкевич визначає, що лідерський потенціал відіграє важливу роль у створенні ефективної команди, досягненні інституційних, особистих та професійних цілей і потреб у конкретній ситуації чи контексті. Відповідно, комунікативна та прагматична значущість, виконання організаційних та командних завдань, досягнення спільних цілей є показниками ефективної діяльності лідера. До уваги береться також емоційна задоволеність працівників після спілкування з лідером [3].

Таким чином, поняття лідерської компетентності включає в себе комплекс здібностей, які дозволяють здійснювати свідомий і цілеспрямований соціальний вплив на людей для досягнення спільних цілей і завдань та орієнтоване на управління командою. Активне прийняття лідерської ролі та належне застосування лідерських навичок включає формулювання майбутніх перспектив, а також завдань і цілей, мотивацію та підтримку залучених до досягнення цілей, побудову довіри, створення стійких робочих стосунків та організацію спільної діяльності.

Формуванню вищезазначених умінь, на нашу думку, може ефективно сприяти інтеграція позааудиторної діяльності в освітній процес закладів вищої освіти. Імпонує думка В. Желяскова про те, що позааудиторна діяльність формально не є частиною освітнього процесу, але насправді є одним із найефективніших способів розвитку комунікативних навичок майбутніх фахівців. Під час позааудиторних заходів здобувачі освіти в невимушеній атмосфері вчаться активній співпраці, взаємодії, толерантній поведінці [4].

Позааудиторна робота розуміється науковцями неоднозначно. Так, О. Чайка проаналізувала тлумачення такої форми роботи у різних векторах:

- діяльність здобувачів вищої освіти в позанавчальний час як невід'ємна складова виховної роботи;
- одна з форм організації дозвілля студентів;

- невід'ємна частина виховного процесу, одна з форм організації дозвілля студентів, яка організовується і проводиться в позанавчальний час органами студентського самоврядування за активного сприяння керівництва, викладацького складу, особливо кураторів груп;

- навчальна самостійна діяльність студентів [5].

М. Донченко визначає позааудиторну діяльність як ефективний спосіб професійної підготовки у вищих навчальних закладах України. Залучення студентів до такої діяльності сприяє: прищепленню інтересу до обраної професії, розвитку навичок і вмінь самостійної роботи, прагнення до творчого пошуку, згуртування колективу, оцінювання власної діяльності [6]. Всі ці навички є важливими для майбутнього лідера.

Як свідчить проведене дослідження М. Донченко, позааудиторну роботу характеризують як особливу форму організації студентського життя. По-перше, це важлива складова, яка охоплює всю освітню діяльність і спрямована на забезпечення потреб особистості у творчій самостійній активності за інтересами, стимулюванні її творчого самовдосконалення та задоволення потреб здобувача освіти у професійному самовизначенні. По-друге, це процес безперервний, який послідовно переходить із однієї стадії у другу, від створення умов, сприятливих для творчої діяльності здобувачів освіти, до забезпечення їх співробітництва у творчому процесі та самостійної творчості та формує потребу особистості в подальшому творчому сприйнятті світу. По-третє, позааудиторна робота здійснюється в процесі університетських заходів, клубів, організаціях, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості у реальному житті, та передбачає самостійний вибір доступних для сприйняття різноманітних форм і методів освітнього процесу, тематики наукових досліджень, освітніх курсів та спецкурсів і послідовність їх опанування з урахуванням індивідуальних особливостей, здібностей та інтелектуальних можливостей [6].

Питання організації позааудиторної роботи має бути включено у систему роботи викладачів різних предметів. Міждисциплінарний підхід у проведенні цієї форми роботи матиме ефективний вплив на розвиток мотиваційної сфери здобувачів освіти, розширенню світогляду та вдосконалення знань. Впровадження такої форми роботи може забезпечувати ефективне формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами.

Особливості інтеграції позааудиторної роботи у систему формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами наступні:

1. організація позааудиторних заходів має бути спрямована на професійну орієнтацію майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами;

2. стимулювання встановлення психологічного клімату в групі і, відповідно, сприяння подоланню психологічних бар'єрів;

3. забезпечення розвитку мотивації до формування комунікативної компетентності майбутніх керівників морської галузі шляхом активізації пізнавальної діяльності;

4. врахування інтересів та особливостей майбутньої професії.

Критичний аналіз досліджень з питань розвитку позааудиторної роботи дозволяє констатувати високу теоретичну та практичну цінність, але водночас виявляє прогалини в дослідженнях, зокрема, питання інтеграції позанавчальної діяльності в процес розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами.

Інтеграція позааудиторної роботи в процес формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами передбачає:

1. розвиток мотивації до оволодіння комунікативною компетентністю майбутніх керівників;

2. оптимізацію навчально-методичного забезпечення на основі міждисциплінарного підходу;

3. впровадження сучасних освітніх технологій;

4. занурення студентів у активну професійно-спрямовану діяльність у процесі позааудиторної роботи.

Позааудиторна робота сприяє формуванню лідерських якостей особистості завдяки професіоналізації всіх виховних впливів. За правильної організації здобувачі освіти здобувають практичний досвід, пошуку власного професійного стилю. Ефективними методами формування лідерських якостей науковці виділяють: соціально-психологічний тренінг, ситуаційне моделювання, рольова гра, мозковий штурм; додаткові спецкурси з розвитку лідерства; організація наукових спільнот, клубів лідерів, педагогічних студій, творчих семінарів, вебінарів із лідерства, лідерських майстерень тощо.

Дослідниками О. Кошіль, Т. Спіріної обґрунтовано методичний інструментарій щодо формування лідерських якостей, який сприяє опануванню здобувачами освіти базовими лідерськими якостями: мотивація служіння, командна взаємодія, гнучкість і партнерство через тренінги, квести, круглі столи; популяризація суспільно-корисної діяльності та мотивація в середовищі коледжу на засадах лідерства-служіння в рамках студентського клубу «Steps», клубу «Людина професії». Ефективними формами роботи були соціальні акції; благодійні виставки; реалізація власних соціальних проєктів; волонтерство; зустрічі з представниками благодійних організацій; співпраця з громадськими організаціями; відвідування закладів соціального спрямування [7].

У контексті нашого дослідження формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами представлено у вигляді наступних сучасних форм роботи: проєктна діяльність (Віртуальна

сесія «академічних постерів»), розмовні клуби, міжнародні проекти: «Hello project», «Mental Health», квести міждисциплінарного спрямування: «Amazing quest» та «Географічний квест», наукові SANDPITS для курсантів, COLREG змагання, дискусійні клуби, квести /вебквести, науково-практичні конференції та конкурси.

У процесі формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами у Херсонській державній морській академії організовано роботу студії: «Ефективна комунікація лідера в командній роботі». Діяльність студії забезпечує розвиток таких умінь: розвиток стресостійкості, уміння працювати в команді, прийняття рішень, постійного особистісного розвитку, міжособової комунікації та інші.

Зміст діяльності студії включає наступні модулі:

Модуль 1. Особистість лідера.

Модуль 2. Конфлікти та способи їх розв'язання.

Модуль 3. Емоційне лідерство.

Модуль 4. Особливості командної роботи.

Модуль 5. Готовність до викликів.

Модуль 6. Розвиток креативного потенціалу особистості.

Модуль 7. Лідерство в управлінні.

Тренінгові технології є ефективними технологіями розвитку комунікативних навичок лідера. Такий вибір зумовлений тим, що такі технології впливають на особистість майбутніх лідерів, сприяють формуванню власної позиції у професійній діяльності, формують вміння вирішувати проблеми, допомагають знайти власний стиль лідерства та набути досвіду. Така форма проведення заходів ефективна як у вищих навчальних закладах, так і в системі підвищення кваліфікації чи перепідготовки кадрів. У результаті тренінгу виробляються стратегії поведінки в ході спеціально організованого спілкування в освітньому процесі. Ефективний психологічний вплив забезпечується завдяки активним методам групової роботи. Основними функціями тренінгів є: мотиваційна (спонукання до ефективної роботи), комунікативна (забезпечує обмін інформацією), інформаційна (забезпечує оновлення інформації).

Впровадження інтерактивних технологій, зокрема квест-технологій, у процес професійної підготовки сприяє набуттю професійних знань і вмінь, здатності швидко адаптуватися до мінливих умов робочого місця, зростанню мотивації, що забезпечує самовдосконалення та безперервний професійний розвиток, а отже, формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами, у тому числі й лідерської компетентності як її складової.

Результати дослідження свідчать, що використання тренінгових занять з елементами квест-технологій та практичних занять у формі квестів, що містять завдання, спрямовані на формування та відпрацювання управлінських дій, у

процесі підготовки майбутніх фахівців сприяє підвищенню рівня засвоєння теоретичних знань; надає можливості для їх застосування при вирішенні практичних ситуацій, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю; підвищує навчально-професійну мотивацію до виконання майбутньої професійної діяльності [8].

До ефективних методів навчання належать: метод дискусії, метод аналізу, метод порівняння, метод рольової гри, бесіда, блочне опитування, кейс-метод, метод проектів, метод мозкового штурму та дослідницькі методи. Дієвим вважаємо також метод кейс-стаді, який передбачає використання ситуацій, конкретних професійних кейсів, аналіз конкретних проблемних ситуацій та завдань.

Висновки. Таким чином, лідерська компетентність відіграє важливу роль у створенні ефективної команди, досягненні інституційних, особистих та професійних цілей і потреб у професійному середовищі. Відповідно, реалізація організаційних та командних завдань забезпечується високим рівнем комунікативних навичок, а досягнення спільних цілей є показниками ефективності лідерства. Аналіз наукових досліджень дозволив зробити висновок, що для успішного розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців суднобудування та судноводіння важливо інтегрувати позааудиторну діяльність в освітній процес закладів вищої освіти. Ефективними формами роботи, що забезпечують формування лідерської компетентності формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами, є тренінгові технології, квест-технології, додаткові спецкурси з розвитку лідерства; організація наукових спільнот, лідерських студій, семінарів, лідерських вебінарів, майстер-класів. Дієвими методами розвитку лідерства є: соціально-психологічні тренінги, ситуаційне моделювання, рольові ігри, мозкові штурми тощо.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності формування лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами через застосування концепції лідерства та сучасних методів комунікації.

Література:

1. Solange Hamrin, Catrin Johansson, Jody L. S. Jahn. Communicative leadership: Fostering co-worker agency in two Swedish business organizations [Електронний ресурс] / Solange Hamrin, Catrin Johansson, Jody L. S. Jahn // Corporate Communications: An International Journal – 2016. Режим доступу: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/CCIJ-05-2015-0025/full/html>
2. Tiina Weman, Helena Kantanen. Communicative Leaders, Creative Followers? [Електронний ресурс] / Tiina Weman, Helena Kantanen. // Public Relations and the Power of Creativity. – 2018. – Режим доступу: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/S2398-391420180000003004/full/html/>.
3. Sushkevych O. V. Dynamics of communicative leadership styles: Experience of the Ukrainian organization [Електронний ресурс] / Sushkevych O. V. // Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics). Sushkevych O. V. – 2021. – Режим доступу: DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.15.2021.33>.

4. Желясков В. Я. Педагогічні умови формування готовності майбутніх судноводіїв до професійної комунікативної взаємодії / В.Я Желясков // Науковий вісник Льотної академії. *Серія: Педагогічні науки* 5 – 2019 – 337-343.

5. Чайка О. В. Організація позааудиторної роботи з іноземної мови для студентів різних спеціальностей / О.В.Чайка // Інноваційна педагогіка. – 2021. – № 35. Режим доступу: DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/35.27>.

6. Донченко М. В. Особливості позааудиторної роботи у вищих навчальних педагогічних закладах України / М. В. Донченко // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць – Випуск XXI – 2004 – С. 48-52.

7. Кошіль О., Спіріна Т. Особливості формування лідерських якостей у студентів в умовах фахового коледжу [Електронний ресурс] / О. Кошіль, Т. Спіріна // Ввічливість. *Humanitas*, –3 – 2023. – С. 47–52. Режим доступу: doi:<https://doi.org/10.32782/humanitas>.

8. Тюріна В., Зоманишина Л. Формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів поліції. [Електронний ресурс] / В. Тюріна, Л. Зоманишина. // *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. – 2023 – № 1, – С. 130–136. Режим доступу: <https://doi.org/10.31891/pcs.2023.1.20>.

References:

1. Solange Hamrin, Catrin Johansson, Jody L. S. Jahn. (2016). Communicative leadership: Fostering co-worker agency in two Swedish business organizations. – [Communicative leadership: Fostering co-worker agency in two Swedish business organizations]. *Corporate Communications: An International Journal* Retrieved from <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/CCIJ-05-2015-0025/full/html> [in English].

2. Tiina Weman, Helena Kantanen. (2018). Communicative Leaders, Creative Followers? [Communicative Leaders, Creative Followers?]. *Public Relations and the Power of Creativity*. – Retrieved from <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/S2398-391420180000003004/full/html/> [in English].

3. Sushkevych O. V. (2021). Dynamics of communicative leadership styles: Experience of the Ukrainian organization [Dynamics of communicative leadership styles: Experience of the Ukrainian organization]. *Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2663-6042.15.2021.33> [in English].

4. Zheliaskov V. Ya. (2019). Pedagogical conditions of formation of readiness of future navigators to professional communicative interaction. [Pedagogical conditions of formation of readiness of future navigators to professional communicative interaction]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Pedagogichni nauky*, 5, 337-343 [in Ukrainian].

5. Chaika O. V. (2021). Organization of extracurricular work in a foreign language for students of different specialties. [Organization of extracurricular work in a foreign language for students of different specialties]. *Innovatsiina pedahohika*, 35. Retrieved from <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/35.27> [in Ukrainian].

6. Donchenko M. V. (2004). Osoblyvosti pozaaudytornoi roboty u vyshchyykh navchalnykh pedahohichnykh zakladakh Ukrainy [Osoblyvosti pozaaudytornoi roboty u vyshchyykh navchalnykh pedahohichnykh zakladakh Ukrainy] *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu: zb. nauk. prats*, 48-52 [in Ukrainian].

7. Koshil O., Spirina T. (2023). Osoblyvosti formuvannya liderskykh yakosteï u studentiv v umovakh fakhovoho koledzhu [Features of leadership qualities formation of students in the conditions of professional college]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 47–52. Retrieved from doi:<https://doi.org/10.32782/humanitas> [in Ukrainian].

8. Tiurina V., Zomanyshyna L. (2023). Formuvannya upravlinskoi kompetentnosti maibutnykh ofitseriv politsii. [Formation of managerial competence of future police officers in process of professional training]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 1, 130–136. Retrieved from <https://doi.org/10.31891/pcs.2023.1.20>. [in Ukrainian].